

2019-10-15
Kulturdepartementet
ku.remissvar@regeringskansliet.se
Ku2019/00550/KO

Remissvar: "Demokratins skattkammare – Förslag till en nationell biblioteksstrategi"

Svenska Tecknare har starka kopplingar till biblioteksfrågorna: vi organiserar bildlitterära upphovspersoner, skapare av bildbaserade berättelser, bilderböcker, serier och serieromaner. Våra medlemmar arbetar också med vetenskaplig illustration och faktateckning, liksom med grafisk formgivning av böcker och omslag. Av Svenska Tecknares 1400 medlemmar verkar 83 procent¹ i det litterära kretsloppet, där biblioteken är en mycket central del.

Svenska Tecknare är i egenskap av företrädare för de bildlitterära upphovspersonerna representerat i Sveriges författarfond, genom styrelserepresentation och organisationsbidrag. Vi ingår vidare i upphovspersonernas förhandlingsdelegation för biblioteksersättningen. Svenska Tecknare är också en av stiftarna till Svenska barnboksinstitutet och är representerade i dess styrelse. Svenska Tecknare ansvarar också för fördelning av upphovsrättsliga ersättningar som samlas in av Bonus Copyright Access genom avtalslicenser.

Sammanfattning

Svenska Tecknare välkomnar ambitionerna i *Demokratins skattkammare – Förslag till en nationell biblioteksstrategi*. Vi delar den vision som lyfts fram – bibliotek för alla – med målet att stärka det demokratiska samhället och ge alla fri tillgång till "världens samlade litteratur och kunskap för att kunna verka i samhället på egna villkor".

Nedan följer en sammanfattning av våra konkreta synpunkter:

1. Arbetet med att skapa gemensamma *nationella digitala bibliotekstjänster* behöver påbörjas snabbt och kraftfullt. Det måste ges en stabil långsiktig finansiering samt styrning från staten. Ytterligare dröjsmål riskerar att allvarligt skada Sverige som informations- och kunskapssamhälle.

¹ Svenska Tecknares medlemsundersökning 2018.

2. Ett *Public Lending Right* (PLR)-system måste tillskapas för digitala böcker: e-böcker och ljudböcker. Staten måste ta ansvar för att upphovspersonerna – tecknare, författare och fotografer – kompenseras när deras verk blir tillgängliga på bibliotek i digital form. Det bör ske på ett sätt som motsvarar den redan befintliga biblioteksersättningen för fysiska böcker.
3. Det går inte att överlåta åt förlagen och marknaden att ensamma styra över hur rättighetshandlingen för bibliotekens digitala utlåning ska hanteras. Det måste skapas *trepartslösningar* mellan bibliotek, upphovspersoner och förlag.
4. I digitaliseringsarbetet måste *höga kvalitetskrav* ställas på de tekniska lösningarna. Bildberättande står för en stor och växande litterär genre som ställer extra höga kvalitetskrav vid digital representation. Bilden blir generellt allt viktigare som informations- och kunskapsbärare. Därför behöver målsättningen vara att det digitala material som tillgängliggörs på bibliotek ger en upplevelse som så nära som möjligt motsvarar intentionen hos upphovspersonen och därmed ger brukaren, läsaren, en så rik upplevelse som möjligt.

Fokusfrågor

Svenska Tecknare lämnar i detta remissvar allmänna synpunkter på helheten och fokuserar på det som för oss framstår som kärnfrågor för de grupper vi representerar. Vi lyfter digitaliseringsstrategin i ett upphovsrättsligt perspektiv, nära kopplat till upphovspersonernas försörjning och ekonomi. Vi vill också fästa uppmärksamheten på kvalitetsaspekter, som måste tillgodoses när bildverk tillgängliggörs i digitala tjänster.

Verkligheten vi ser

Vår bedömning är att det, i ord, finns en stark konsensus kring de kärnvärden biblioteken står för: öppenhet, inkludering, inspiration till läsning, kunskapsbank för forskning för att nämna några. *Demokratins skattkammare* ger också en samlad och förstärkande beskrivning av dessa värden.

Trots detta känner vi en oro för hur strategiförslaget kommer att landa i en verklighet där problemen för biblioteken förefaller större än framgångsfaktorerna. Där ordet "nedskärningar" för många folkbibliotek i kommunerna färgar den dagliga verksamheten. Färre personal, sämre lokaler och krympande bokbestånd är verklighet för många folkbibliotek, där statistiken visar att cirka 400 bibliotek har lagts ner under de senaste 20 åren.

Bildens ställning och betydelse

En mycket stor del av de på bibliotek utlånade böckerna är för barn och ungdom. Dessa kategorier av böcker är kanske de vi främst förknippar med bilder. Men formgivares och illustratörers arbete påverkar samtliga verk och har sannolikt större påverkan på vilka böcker som lånas ut än vad många tänker på, åtminstone vad gäller de som i rapporten Biblioteket i skyn kallas för lustläsare. En del av det visuella arbetet osynliggörs i överföringen till form anpassad efter det aktuella läsverktyget. Sannolikt försvinner en del av de spontana lån som sker när en biblioteksbesökare med hjälp av en bibliotekaries skyltning, faller för kombinationen form, titel och baksidestext.

I dagsläget är lånet av e-böcker snårigt för den som inte vet exakt vad den söker. Men det är lätt att tänka sig en framtid där en aktiv skyltning skulle kunna ske och variera, både nationellt och på det lokala biblioteks hemsidor. I de fall där boken består av både bild och text är det naturligtvis viktigt att kvaliteten på e-medierna blir bästa möjliga. I arbetet med att samordna tekniken för framtiden är det också angeläget för såväl klass- som hållbarhetsaspekten att inte bygga in låsningar som ständigt kräver nya läsverktyg för att fungera. I en tid när både vuxnas och barns läsning minskar, får inte den digitalisering som syftar till ökad jämställdhet och tillgänglighet leda till motsatsen.

Digitalisering: snabbt och kraftfullt

Arbetet med att skapa gemensamma nationella digitala bibliotekstjänster måste påbörjas snabbt och kraftfullt. Det måste ges en stabil finansiering. Ytterligare dröjsmål kommer att allvarligt skada Sverige som informations- och kunskapssamhälle. Vi bedömer att digitaliseringen är den mest centrala frågan i strategin. Den påverkar i hög grad de övriga fem (Samhällets öppna rum, läsning, lärande, forskning och gemensam infrastruktur). Det är också här intressekonflikten mellan den offentliga biblioteksverksamheten och den kommersiella bokmarknaden återfinns.

För att uppnå vad biblioteksstrategin eftersträvar måste den intressekonflikten lösas. Det konstateras i bakgrundsmaterialet till *Demokratins skattkammare* att digitaliseringsfrågan hanterats tidigare av flera utredningar men att uppföljningen varit ojämn eller ofullständig. Slutsatserna är oroande och entydiga. Sverige ligger vid en nordisk och internationell jämförelse långt efter i utveckling och "En övergripande och inledande slutsats som kan dras är att nuvarande utbud av digitala bibliotekstjänster är brokigt" (Biblioteket i skyn, sid 65).

Tid har förlorats. När andra länder gått vidare med digitaliseringen av bibliotekens bestånd har Sverige, med den uttalade målsättningen att vara det främsta IT-landet i världen, släpat efter. Utvecklingen i bokbranschen har däremot gått fort. Den

kommersiella marknaden för e-böcker och läsning av dessa har i det närmaste exploderat, vilket gör att det kommer att krävas mycket kraftfulla och snabba åtgärder för att närma sig strategins mål:

"Den svenska bokbranschen befinner sig i en omvälvande fas. Gamla affärsmodeller och förlagskalkyler håller på att skrivas om: de digitala abonnemangstjänsterna ökar – 46 procent av antalet sålda böcker i Sverige är nu via de tjänsterna, en volym som vuxit med 25 procent på bara ett år – samtidigt som det såldes 7,6 procent färre pappersböcker än motsvarande halvår i fjol." (ur DN Kultur 26/9-19)

Kärnfrågan i förändringarna på bokmarknaden beskrevs i samma tidning i en debattartikel av Grethe Rottböll och Jörgen Gassilewski som företrädare Sveriges Författarförbund: "De nya formaten kommer inte från författarna, utan är renodlade affärsformat, med avgörande följdverkningar på upphovsrätt och ersättningsnivåer. Det är alltså inte det digitala, e-boken, ljudboken eller ens strömningstjänsterna det handlar om, utan om vem som har makten och pengarna. Vem som bestämmer, vad som bestäms, syften och orsaker." (DN Kultur 25/9-19) Dessa röster ur en brännande aktuell debatt är viktiga att ha med sig när regeringen överväger vilka steg som måste tas för att förslaget till nationell biblioteksstrategi ska bli verklighet.

Från analogt till digitalt

Problembilden är väl beskriven. Så här har det sett ut: "Grundidén med böcker på folkbiblioteken kan sägas vara ett exempel på kollaborativ ekonomi – fysiska exemplar av böcker köps in som en samhällsgemensam resurs och kan efter att ha införlivats i samlingarna lånas ut tills den antingen slitits ut eller gått ur tiden och gallrats." (Femte statsmakten, sid 188). I detta finns både en tröghet och en förutsägbarhet som gjort att hela den litterära näringskedjan accepterat systemet. Genom lösningen med biblioteksersättning till upphovspersonerna – administrerad av Sveriges författarfond – har upphovspersonerna kompenseras ekonomiskt för den inskränkning i ensamrätten biblioteksutlåningen innebär.

E-boken och ljudboken kan i princip lånas ut hur många gånger som helst och till hur många som helst under hur lång period som helst. Den är outslitlig. Dessa egenskaper hos litteraturen i e-format innebär en oförutsägbarhet kombinerad med helt andra kommersiella möjligheter. E- och ljudböcker skapar ett annat kontrollbehov än den fysiska boken, förlagen vill hålla dem tätt intill sig och styra utvecklingen. Den kontrollen utövar förlagen i dag över bibliotekens utlåning av e- och ljudböcker främst genom en aggregator/förmedlare. Största aktören är Axiell som driver ELIB. Man reglerar priset, man reglerar titelutbudet.

Kommersiell data vs. personlig integritet

Utöver de direkt uppenbara skälen för att behålla kontrollen över utgivningen och spridningen finns andra mer subtila. Apparna som tillhandahåller böckerna kan också samla in viktig och användbar information om användarnas vanor och preferenser som har ett stort marknadsvärde men som samtidigt står i konflikt med de krav på integritet biblioteken måste leva upp till när det gäller sina besökare/användare.

Ännu osäker marknad

Det är inte svårt att förstå förlagens ambitioner att tillförsäkra sig kontrollen över sin digitala utgivning. Det är här framtiden finns. Försäljningen av fysiska böcker minskar, det är inte bara en tillfällig svacka utan trenden in i framtiden. Samtidigt är affärsmodellerna som bygger på digital konsumtion av böcker fortfarande i ett uppbyggnads-skede. Det finns en osäkerhet kring hur de ekonomiska flödena kommer att se ut. Hur kommer t.ex. konkurrensen från globala aktörer att påverka den inhemska marknaden?

Efterlyses: kraftfulla politiska beslut

Inte desto mindre kommer det att bli nödvändigt för staten att hantera relationen till marknadens aktörer om digitaliseringen skall bli på riktigt och verkligen tillgängliggöra all litteratur fritt genom biblioteken.

Digitaliseringen kan förmodas ske i etapper, som i Norge, vilket skulle innebära att all utgivning fram till år 2000 först görs tillgänglig digitalt. Det är böcker som i delrapporten Femte statsmakten definieras som så kallade svala titlar. För dessa borde det vara förhållandevis enkelt att förhandla fram upphovsrättsliga lösningar som möter såväl upphovspersonernas som förlagens behov. Gick det i Norge bör det gå i Sverige. Medelattraktiva titlar, böcker med senare utgivningsår finns redan nu i hög utsträckning tillgängliga genom ELIB.

Om man har som mål att även den mest aktuella utgivningen skall vara tillgänglig krävs andra åtgärder och resurser. Det är här intressekonflikten marknad – offentlighet blir mest tydlig. Om biblioteksstrategin ska förverkligas avgörs av om den politiska viljan finns att reglera de marknadsmekanismer som i dag styr villkoren för vad som ska vara digitalt tillgängligt på folkbiblioteken.

I perspektiv av biblioteksstrategins vision och mål kopplat till demokratifrågan känns det mer än angeläget att just den aktuella utgivningen är tillgänglig eftersom den mest direkt griper in i samtidens skeenden och idébyggen.

Det kommer förmodligen att bli både en regeländringsfråga och en ekonomisk fråga.

Någon form av Public Lending Right (PLR)-system måste också skapas för digitala böcker. Staten måste ta ansvar för att upphovspersonerna tecknare, författare och fotografer ersätts för att deras verk blir tillgängliga på biblioteken i digital form, på ett sätt som motsvarar den befintliga biblioteksersättningen för fysiska böcker. Ett sådant system behöver anpassas till den digitala teknikens förutsättningar men principen om ersättning för lån måste säkerställas.

Det går inte att överlåta åt förlagen och marknaden att ensamma styra över hur rättighetshandlingen för bibliotekens digitala utlåning ska hanteras. Det måste skapas trepartslösningar mellan bibliotek, upphovspersoner och förlag.

Avslutningsvis

Svenska Tecknare ser fram emot att bistå regeringen i den fortsatta processen. Genom våra omfattande kunskaper kring biblioteksfrågorna hoppas vi kunna bli en trovärdig och verklighetsförankrad samarbetspartner.

För Svenska Tecknare:

Lennart Eng
Sammanställande för sektionen Barn och ung

Joanna Hellgren
Styrelseledamot

Sofia Jerneck
Förbundsdirktör

Svenska Tecknare
Association of Swedish
Illustrators
and Graphic Designers

Hornsgatan 103
SE-117 28 Stockholm, Sweden
T: +46 8 556 029 10
www.svenskatecknare.se

Om Svenska Tecknare

Svenska Tecknare bildades 1955 och organiserar cirka 1400 professionella illustratörer, grafiska formgivare, animatörer och serieskapare. Organisationens syfte är att utveckla och stärka medlemmarnas ekonomiska och juridiska intressen samt att förbättra yrkesvillkoren inom bild och form.

Våra prioriteringar är att:

- *Värna och stärka upphovsrätten*
- *Arbeta för att upphovsrättsliga ersättningssystem stärks och utvecklas*
- *Erbjuda kvalificerad rådgivning inom juridik och arvoden*
- *Verka för att förbättra trygghetssystemen för frilansare*
- *Skapa nätverk mellan medlemmarna*
- *Ge ut tidskriften Tecknaren*
- *Driva påverkansarbete inom kultur- och näringspolitik*
- *Vara remissinstans för lagförslag från regeringen*